

Таццяна ТРАФІМЧЫК

“СВЕТ АДКРЫТЫ І БОСЫ” НАПІСАННЕ СТЫЛІЗАЦІЙ НА ВЕРШЫ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ І ПЕТРУСЯ БРОЎКІ

Заняткі праходзяць у форме калектыўнай працы, дзе выкарыстоўваюцца такія паняцці з тэорыі літаратуры, як “рытм”, “рыфма”, “вершаваны памер”. Прыём напісання стылізацыі добра аб’ядноўвае два працэсы: уласную творчасць школьнікаў і творчае ўспрыманне аўтарскай паэзіі. Успрыманне лірычнага твора пачынаецца на ўзроўні яго формы. Адзінства творчасці і ўспрымання – два бакі навучання, якія эфектыўна развіваюць трох ўзроўні творчых здольнасцяў: эстэтычную пазіцыю, творчае ўяўленне, чуласць да слова і паэтычнай формы.

Навучанне вершаскладанню (і напісанне стылізацій) праходзіць у 5 этапаў:

1 этап – стварэнне ў школьнім асяродку атмасфery творчасці, якая нараджаецца праз аб’яднанне настаўнікаў, вучняў, здольных людзей, захопленых паэзіяй;

2 этап – падрыхтоўка, яе мэта – выклікаць моцныя ўражанні праз назіранні за жыццёвымі з’явамі або праз працу з лірычным (паэтычным) тэкстам. Тут вызначаецца тэма творчасці, а таксама выконваюцца заданні на пераўясабленне вучняў, што спрыяе развіццю творчага ўяўлення;

3 этап – напісанне (калектыўнае або індывідуальнае) вершаў або стылізацый на аснове элементаў формы – рытму, рыфмы або рытмічнай фразы;

4 этап – карэкцыя напісанага, парашуннанне стылізацый з аўтарскім вершаваным тэкстам;

5 этап – сацыялагізацыя напісанага (читанне вершаў, падрыхтоўка іх да друку, правядзенне святаў паэзіі).

ВЕРШ “СВЕТ АДКРЫТЫ І БОСЫ” ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

Пачынаюцца заняткі з таго, што перад вучнямі выступае нехта з настаўнікаў, чытаючы ўласны верш. Кіраўнік гуртка працягнуе скласці калектыўны верш. Дзеці згаджаюцца. Вучыцца трэба, падкрэслівае кіраўнік, у сапраўдных паэтаў, бо і вучні, і настаўнікі – аматары паэзіі, а ёсць прафесійныя аўтары. (Вучацца пісаць верши і настаўнікі, якія часта прысутнічаюць на занятках, бо глыбокія эмоцыі дзяцей хвалююць дарослых і становяцца зместам іх твораў.)

Кіраўнік пытаетсяцца, пра што можа быць верш Яўгеніі Янішчыц, які мае назыву “Свет адкрыты і босы”. Дзеці адказваюць, што гэта верш пра лета, пра цёплыя сцяжынкі, мілыя краявіды роднай зямлі.

Настаўнік працягнуе пераўясобіцца ў летнюю кветочку, дарожку, ручай і выявіць іх прыгажосць у адным сказе. Дзеці выбіраюць любімы прылады і выказываюцца: “Я кветачка, духмяная і зграбная. Я дарожска, цёплая і мяккая. Я ручай, вясёлы і булькатлівы”. Творчае ўяўленне дзіцяці абуджает эмоцыі [2, 50].

Звесткі пра аўтара змешчаны ў № 3.

Настаўнік працягнуе напісаць верш “Свет адкрыты і босы”, звярнуўшы ўвагу вучняў на памер вершаванай строфы. Гэты памер запісаны на дошцы:

/ - - / - - / -
/ - - / - - / -
/ - - / - - / -
/ - - / - - / -

Настаўнік прагаворвае рытм верша Яўгеніі Янішчыц:

та-та-тá та-та-тá та
та-та-тá та-та-тá та
та-та-тá та-та-тá та
та-та-тá та-та-тá та

падстайляе пад вершаваны памер першага радка слоў “Свет адкрыты і босы”. Такім чынам, вучні бачаць, што колькасць рысачак адпавядае складам, сярод якіх ёсць раўнамернае паўтарэнне націскаў. Яшчэ на дошцы запісана рыфма:

босы
маёй
росы
зверабой

Цяпер настаўнік некалькі разоў прагаворвае:
та-та-тá та-та босы
та-та-тá та маёй
та-та-тá та-та росы
та-та-тá зверабой

Рытм і рыфма – элементы вершаванай формы – зачароўваюць дзяцей, бо, як адзначаюць психолагі, “пачуццё рытму, асалода ад рытму можа моцна апярэджаць разуменне тэксту” [4, 61]. У класе заўсёды знайдзецца такі вучань, які надзелены большымі, чым іншыя, экспрэсіўнымі здольнасцямі, ён прыдумае адзін радок, і тады “загарыцца” ўвесь клас. Калектыўная думка дзяцей нарадзіла наступныя варыянты першай строфы:

Праймаўся я босы
Па травіцы зямной,
Залацістыя росы
На трапе зверабой.

Прабягуся я босы
Па радзіме маёй,
Там вялікія росы
І п’янкі зверабой.

Залацістыя косы*
У Радзімы маёй,
І квяцістыя росы,
І лясны зверабой.

Усе варыянты строфы запісваюцца на дошцы, каб чытаць іх, бо жывое слова моцна ўплывае на слухача.

* У стылізацыі дазваліяцца змяняць рыфму, захоўваючы агульны лад верша.

Дзеці ўзрушаны, гэта першыя радкі, напісаныя імі, таму чытаюць яны эмацыйна і радасна. Настаўнік пытается, якія выразы вучням найбольш спадабаліся. Яны назвалі: *залацістая косы, п'янкі зверабой, квяцістая росы*. Пры гэтым указалі на вучняў, якія прыдумалі гэтыя выразы.

Працэс складання стылізацый да верша вучыць школьнікаў больш увагі аддаваць кожнаму слову верша. Навучанне ў прафесійнага паэта прымушае лёгка пераймаць мелодыку і гучанне радка, укладваць свае думкі і пачуцці ў прыгожую мастацкую форму, трапляць у зачараўаны палон яе прыгажосці, што будзіць творчае ўяўленне, узмацняе ўражанні. Параўнанне ўласнага твора з аўтарскім развівае эстэтычную пазіцыю вучняў. Настаўнік прапануе паслушаць верш Я. Янішчыца, каб параванаць яго з вучнёўскім інтэрпрэтацыямі. Дзеці з ахвотай згаджаюцца, ім вельмі цікава, як пра свет малой радзімы напісала прафесійная паэтка.

*Свет адкрыты і босы
На радзіме маёй.
Жаўруковыя росы
І трава – зверабой.
Тут не хваляцца ішасцем:
Як жывеца – жывуць.
Ды любыя напасці
Лекам песні звядуць.
Ой, як ціха плецца
Пра лясок невысок,
Пра Марусіна сэрца
І яе паясок.
Паясочкам – сцяжына,
Перавяслам – жытло,
І Любоў, і Айчына.
Так, як зроду было.*

Калектыўнае абмеркаванне тычыцца перш за ўсё формы верша. Размова вялася ў асноўным вакол эпітэта *жаўруковыя росы* і метафоры *перавяслам – жытло, і Любоў, і Айчына*. У пошуках глумачэння сэнсу выразу *жаўруковыя росы* вучні сцвярджаюць: гэта росы, народжаныя песняй жаўрука, росы, якія сімвалізуюць, што на радзіме пашткі збываюцца мары, бо тут прайшло яе дзяцінства. *Перавяслам* – каласамі, якія трymаюць сноп, – называе аўтарка хату, любоў да яе, бацькаўшчыну. Самыя важныя слова Я. Янішчыца піша з вялікай літары, Любоў і Айчына – непадзельныя памяці для яе. Параўнаны аўтарскія эпітэты і метафоры з уласнымі выразамі, вучні прыходзяць да высьновы, што радкі Я. Янішчыца напоўнены большым зместам і пачуццямі, таму трэба вучыцца не толькі пісаць вершы, захоўваючы рытм, рыфму і вершаваны памер аўтара, але і бачыць жыццё глыбока і змястоўна.

Ці добра гэта, што вучні пераймаюць форму верша паэта-прафесіянала? Даследчык педагогікі мастацтва А. Мелік-Пашаеў пісаў: “Для тых, хто збіраецца прысвяціць сябе творчай дзейнасці ў мастацтве, такі этап і непазбежны і неабходны. Для тых, хто не збіраецца, ён гэтаксама неабходны і нават звязаны з галоўнай мэтай іх мастацкага развіцця – набыццём сапраўднай культуры эстэтычнага ўспрымання” [4, 86].

Сярод вучняў знайдуцца тыя, якія захочуць напісаць стылізацыю самастойна. Яны бяруць рыфму ўсяго верша, захоўваючы яго памер, пішуць твор.

РАДЗІМА

*Праймчуся я босы
Па травіцы зямной,
Залацістая росы
На траве – зверабой.*

*Вочы свецияца ішасцем.
Хай ўсе людзі жывуць!
Адыдуць прэч напасці,
Гора дні прамінцу.*

*Сама песня плецца,
Галасок невысок,
І трывожыца сэрца
За жыцця паясок.*

*Вось нырае сцяжына
У радзімы жытло.
Ты мне люба, Айчына,
Каб вайны не было!*

Аляксандра Селівонец, VI клас.

Як бачым, верш падобны формай да твора Я. Янішчыца, аднак яго змест зусім іншы, бо твор А. Селівонец напоўнены пачуццём радасці, замілавання і бадзёрага настрою, што сведчыць пра эстэтычную пазіцыю вучаніцы, якая змагла стварыць зусім іншы твор мастацтва. Значыць, напісанне стылізацый спрыяе фармаванню эстэтычнай пазіцыі і творчага ўяўлення. Як бачым, праца над напісаннем стылізацый сведчыць пра развіццё творчага ўяўлення. Злітнасць творчага працэсу і культуры ўспрымання паэтычнага тэксту гавораць, што “не карыстанне вобразамі знешняга свету характарызуе працу мастацкага ўяўлення. Яна складаецца з прыцягнення са знешняга свету ўражанняў, патрэбных для фармавання пачуццёвага вобраза, які адекватна выявіць унутраны, духоўны змест твора” [4, 28]. Не важна, што гэтыя ўражанні выкліканы элементамі мастацкай формы літаратурнага твора. Настаўніку варта памятаць, што формы працы з вучнямі патрабуюць дыферэнцыяванага падыходу да юных паэтаў. Моцныя вучні, засвоіўшы прыёмы працы па стварэнні стылізацый, любяць працаўца самастойна. А вось слабейшыя аддаюць перавагу калектыўным формамі навучання або індывидуальнай працы з дапамогай настаўніка. Не трэба баяцца няўдачаў слабых вучняў, пры захаванні ўсіх пяці этапаў навучання вершаскладанню ўсе школьнікі паказваюць добрыя вынікі: у іх творчых працах свежасць і багацце ўяўлення, цікавыя вобразы, напеўная форма і тонкая назіральнасць. Падлеткі пераймаюць дзеянні дарослых і таварышаў. Вось чаму трэба даваць магчымасць выказацца тым школьнікам, якія склалі верш або яго стылізацыю (інтэрпрэтацыю) самастойна. Настаўнік жа для пераймання можа дэманстраваць падлеткам уласную творчасць: складанне стылізаціі экспромтам (па рыфме і рытме літаратурнага твора). Вельмі добра, калі пры гэтым настаўнік успрымаеца як калега па сутворчасці, бо навучаючы ён вучыцца і сам – глыбіні ўспрымання, багаццю ўяўлення, нерастречанасці пачуццяў і вастрыні назірання.

Даючы тэму для творчасці, педагогу трэба так яе фармуляваць, каб у назве быў элемент мастацкай формы, што павінна выклікаць эмоцыі, настройваць школьнікаў на творчасць. Навучаючыся лірыцы праз творчасць, падлеткі робяць своеасаблівую адкрыцці

ў сабе, пазіі і ў жыщі. Гэта заканамернасць лірыкі, якая заўсёды павінна быць першаадкрывальніцай быцця.

ВЕРШ "НАДЫХОД ВОСЕНІ" ПЕТРУСЯ БРОЎКІ

Для развіцця паэтычных творчых здольнасцяў неабходна сістэматычна выконваць творчыя заданні, выпрацоўваць навыкі па напісанні стылізацый і вершоў, ускладняючы працу, даючы больш самастойнасці вучням. Вось і наступныя заняткі павінны замацаваць прыёмы папярэдніх працы і пазнаёміць з новымі. Пачынаючы заняткі з таго, што настаўнік называе тэму, яна запісана на дошцы: "Вось і лета сышло...", верш "Надыход восені"*. Петrusya Broўki.

Настаўнік нагадвае, што вучні бачылі шмат карцін таго, як адыходзіць лета, калі былі на экспкурсіі ў парку. А зараз кожнаму трэба ўяўіць шлях, якім адышло ад нас лета. Педагог паказвае жоўтыя лісты і кажа: "Лета адплыло ад нас жоўтымі лістамі і адышло пад іх школах". Кожны з вучняў павінен прыдумаць, як сышодзіць лета. Яны заўважаюць: "Лета сышодзіць па жоўтай сцяжынцы. Яно адлятае з выраем птушак. Адыходзіць цяплом і пахам спелых яблыкаў. Адпłyвае лета туманом і дымам вогнішчаў, у якіх паляць лета. Згарае лета ў чырвоных лістах клёна".

Потым настаўнік прапануе ўяўіць сябе нейкім жывым або нежывым прадметам увесень і з любою перадаць яе ўплыў на нас. Вучні выбіраюць прадмет. Настаўнік пачынае: "Чалавек замірае душой восенню, ён развітваецца з летам". Школьнікі выказваюцца: "Поле апусцела і стала такім прасторным, бясконым, яно вабіць да сябе сваёй адзінотай. Кветкі добраць нам сваю апошнюю прыгажосць, і яны такія сумныя, бо адчуваюць свой канец. Вягры пачынаюць гаспадарыць, спяваючы песню, як на пахаванні. Сумна. Дажджынка павісла на чырвонай ягадцы рабіны, якая плача, развітваючыся з цяплом".

Настаўнік падсумоўвае дзіцячыя разважанні; бачыць, што падрыхтоўчая праца выклікала шмат эмоцый, перажыванняў, а гэта правільны крок да творчасці, бо ў дзяцей узнікла творчая ўвага. У атмасфери творчага ўздыму настаўнік прапануе вучням паглядзець на дошку, дзе запісана:

/ - - - / - - - / -
/ - - - / - - - /
/ - - - / - - - / -
/ - - - / - - - /

Трэба ўспомніць, што абазначаюць запісы на дошцы. Вучні адказваюць, што гэта памер верша [1, 11], склады і націскі. Настаўнік адзначае, што ў кожным радку абазначаны стопы, у дадзеным выпадку гэта трохскладовая стапа, анапест. Потым настаўнік знаёміць вучняў з гучаннем радкоў верша П. Броўкі, а таксама з іх рыфмай:

та-та-тá-та сышло
та-та-тá-та калоссе
та-та-тá заўважаць
та-та-тá-та-та восень
та-та-тá-та зусім
та-та-тá павуцінкай

* Цалкам гэты верш надрукаваны ва ўступных занятках Таццяны Трафімчык (№ 3). – Заўвага рэд.

та-та-тá-та лістком
та-та-тá-та хусцінкі
та-та-тá туманом
та-та-тá-та соннай
та-та-тá-та дымком
та-та-тá-та пячонай
та-та-тá-та агнём
та-та-тá-та рабіны
та-та-тá-та крылом
та-та-тá-та буслінным
та-та-тá
та-та-тá
та-та-тá-та сарвецца
та-та-тá-та чаму
та-та-тá-та-та сэрцу
Пачынаецца калектыўная праца: вучні шукаюць слова, якія ўклаліся б у вершаваны памер кожнага радка: лета хутка сышло, сонца з неба сышло; пажаўцела калоссе, ўсё пажата калоссе; сталі мы заўважаць, сумна нам заўважаць; што над горадам восень, на-бліжаеца восень; сумна стала зусім, лісты сталі зусім; вечер плыў з павуцінкай, праляціць павуцінкай; пажаўцелым лістком, жаўтавокім лістком; завязала хусцінку, зняла восень хусцінку; нач плыве туманом, стала шмат туманоў; над ракулкаю соннай, ранак з сонейкам сонным; пахне-пахне дымком, заплывае дымком, быццам сінім дымком, развітальным дымком; гаркаватым і чорным, пахне бульбай пячонай; каляровым агнём, і рабіны агнём, і чырвоным агнём, дрэвы жоўтым агнём; запалі рабіны, гарачь шчокі рабіны, зацвітаюць рабіны, чырвань ягад рабіны, і пад белым крылом, пад буслінным крылом, ды махнула крылом, ад нас лета крылом; чуем заклік бусліны, памахае хусцінай, крылом белым буслінным, адлятае з радзімы; мы пачуем пасля, зачаруе пасля, ноччу зорнай пасля; сэрцы ў грудзях сарвецца, раптам ў сэрцы сарвецца, калі холад сарвецца; адкажыце, чаму, ах, чаму, ах чаму?; восень з болем у сэрцы, лета нам так па сэрцы, клін бусліны па сэрцы.

Як відаць, усе выразы, прапанаваныя вучнямі, павярджаюць думку настаўніка, што творчае ўяўленне абуджаеца растрывожанай эмоцыяй, глыбокім уражаннем, яркім успрыманнем, што вядзе да ўзніння ў сэрцы і розуме дзіцяці мастацкага вобраза, непаўторнага і цікавага. Калі дзіця з любою глядзіць на свет і адчувае яго, то "роднасць" з навакольнымі з'явамі развівае яго творчыя здольнасці. Тут варта нагадаць слова нямецкага паэта Ёгана Вольфганга Гётэ, які спецыяльна прымушаў сябе прайаўляць любоў да ўсяго, што вакол, каб развіваць творчае ўяўленне. Нешта падобнае робіць і настаўнік, калі дае вучням заданні адчуць пэўныя прадметы і з'явы прыроды. Ё. В. Гётэ пісаў пра гэта: "Я імкнуся... з любою глядзець на тое, што адбываецца вакол, і падвергнуць сябе ўплыву ўсіх істот, кожнай на яе ўласны лад, пачынаючы з чалавечай істоты і далей – па сышоднай лініі – у той меры, у якой яны былі для мяне зразумелыя. Адсюль узнікла чудоўная роднасць з асобнымі з'явамі прыроды, унутраная сугучнасць з ёю..."

Пасля калектыўнага складання вершаваных радкоў настаўнік дае заданне напісаць стылізацыю на верш П. Броўкі кожнаму вучню індывідуальна. Тым, у каго праца не атрымліваецца, педагог дапамагае сам.